

A Hitlerjugend szerepe a keleti „élettér” megszerzésében*

A Németország számára nélkülözhetetlennek minősített területszerzést Hitler és a nemzetiszocialista ideológia úgy állította be, mintha az a német nép túlélésének feltétele lenne – vagyis a német nép fennmaradása gyakorlatilag egybeforrt a világhatalmi pozíció megszerzésével. Az élettérre (Lebensraum) való igényét Hitler az évi 900 ezres népszaporulatból vezette le. Álláspontja szerint egy egészséges népnek ugyanis mindig növekszik a lakossága, ebből következik, hogy életterét folyamatosan a népesség számához kell igazítani. Miután a születésszabályozást, a belső kolonizációt, a fokozott iparosítást és világpiacon orientációt elvetette, véleménye szerint a népességnövekedés problémája csakis újabb területek meghódításával oldható meg. A megszerzendő, a német nép természetes életterét jelentő területek legnagyobb része Németországtól keletre helyezkedett el, s akár az Urálig terjedő terület egészét is magába foglalja. *„Ha mi ma Európában új területről és földről beszélünk, elsősorban csak Oroszországra és a neki alávetett peremállamokra gondolhatunk.”*¹ Ha pedig a népek küzdelmében ez a terület is kevésnek bizonyul, az expanzió folytatható.

Németország viszont csak akkor formálhatott jogot az élettér további kiterjesztésére, ha már minden németet magában foglal a birodalom. Ezért voltak fontosak az 1930-as évek még békés keretek között megvalósítható területszerzései (Saar-vidék, Anschluss, Szudéta-vidék, Memel-vidék). Mivel – legalábbis Hitler szerint – más országok hasonló módon gondolkodtak, az országok közti kapcsolatok egyetlen lehetséges formája a háború volt. *„A végén mindig az öfenntartás miatti függőség győz. Úgy elolvad alatta az úgynevezett humanitás mint a butaság, a gyávaság és a beképzelt okoskodás keverékének kifejeződése, mint a hó a márciusi napon. Örök harcban lett nagygyá az emberiség – örök békében csak elpusztul.”*² Hitler számára a fennálló határok csak a véletlenek műve volt, amelyeket az emberek újraalkothatnak, illetve megváltoztathatnak.

A nemzetiszocializmus másik fő pillére, a fajelmélet egyúttal azt is egyértelművé tette, hogy a németeknek faji előkelőségük alapján (mint „Herrenvolk”) joguk van birtokba venni a kiszemelt területeket, de egyúttal az ehhez szükséges

* Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

1 Adolf Hitler: Mein Kampf. Zwei Bände in einem Band. Ungekürzte Ausgabe. Zentralverlag der NSDAP, München, 1939. 742.

2 Uo. 148–149.

erővel is rendelkeztek. A nemzetiszocialisták szerint kétség sem férhetett hozzá, hogy „kultúrateremtőként” a térségben korábban jelentkező minden fejlődés csakis a német hatásra volt visszavezethető, miközben a térség nem germán népeitől – mint „kultúrarombolóktól” – az államalkotás képességét és jogát is elvitaták. Németországnak a felsőbbrendűségéből fakadóan nemcsak joga, hanem kötelessége is volt birtokba venni ezeket a területeket, hogy ott főleg a szláv befolyás hatására elsorvadó, egykor németek által teremtett kultúráját újra felélessze.

Így a második világháborúban a Németországtól keletre fekvő területek megszerzése nemzetiszocialista olvasatban faji háború jellegét öltötte, s a területek birtokbavétele egyúttal az úgynevezett Generalplan Ostban is megtervezett regermanizálás kezdetét jelentette, amely első nekifutásra idealisztikus módon 20 millió német betelepítésével és ki tudja hány millió „alsóbb rendű” nép rabszolgasorba döntésével, eltávolításával, illetve kiirtásával volt megvalósítható. Mivel a Hitler által vizionált grandiózus népességszaporulat Németországban nem következett be, s a háború idején az ország nem nélkülözhetette szinte egyetlen lakóját sem, az elsőként megszállt keleti területek visszanémetesítése csakis más emberforrásokra alapozva történhetett. Így kerültek előtérbe a birodalmi határokon túl élő, a köztes-európai térségben akár már több száz éve honos németek, akiket Hitler amúgy is „tarthatatlan népszilánkoknak”³ tartott, akik a folytonos asszimilációs nyomás hatására egyre inkább elvesztették faji jellegüket. Vagyis áttelepítésük, hazahozataluk a birodalomba („Heim ins Reich”) mindjárt két problémát is megoldott: a területek benépesítését, illetve ezen úgynevezett népi németek asszimilációtól s így a faj számára való elvesztéstől való megmentését. Az áttelepítési mechanizmus mintegy 900 ezer népi németet érintett.⁴ (Lásd a 119. oldalon lévő színes térképen!)

A Hitlerjugend (HJ) széles spektrumú külföldre irányuló tevékenységének⁵ kevésbé ismert, eddig a kutatás által figyelmen kívül hagyott vonulata, hogy ezekben az áttelepítési akciókban nagyon komoly feladat hárult a náci Németország államifjúsági szervezetére, de az áttelepülések megvalósulása után a Hitlerjugend szabályszerű működését is meg kellett szervezni. A Hitlerjugend bekapcsolódása arra az időszakra tehető, amikor a Szovjetunió ellen meginduló háború következtében a benépesítendő területek nagysága erőteljesen megnőtt, s ehhez mérten az áttelepítési akciók révén egyre több németről kellett gondoskodni. A fiatalok azért is kulcsfontosságúak voltak, mert csak az ő esetükben lehetett számítani

3 Hitler beszéde a Reichstag előtt 1939. október 6-án. Ld.: Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Hrsg. Max Domarus. Schmidt, Neustadt a. d. Aisch, 1962. 1377–1393.

4 A „Heim ins Reich”-akcióval itt nem foglalkozunk részletesebben: nagyságrendjéhez és földrajzi megoszlásához lásd a térképszelvényt, ill. *Valdis O. Lumans*: Himmeler's auxiliaries: the Volksdeutsche Mittelstelle and the German national minorities of Europe, 1933–1945. The University of North Caroline Press, Chapel Hill–London, 1993.

5 Ehhez ld.: *Vitári Zsolt*: A Hitlerjugend külföldi kapcsolatai. Pécs, 2008 (kézirat); *Vitári Zsolt*: A Hitlerjugend külkapcsolatai 1933 és 1939 között I. *Múltunk* 56. (2011) 4. sz.; *Vitári Zsolt*: A Hitlerjugend külkapcsolatai 1933 és 1939 között II. *Múltunk* 57. (2012) 3. sz.; *Vitári Zsolt*: Európai összefogás a bolszevizmus ellen. A Hitlerjugend külföldi kapcsolatai a világháború idején. *Századok* 145. (2011) 6. sz.

arra, hogy az érvényben lévő német világszemlélet kellőképpen gyökeret ver, mivel életüket már nem határozta meg a szülői generációk rossz tapasztalata az idegen uralom alatt, vagyis a birodalmi tudat csakis rajtuk keresztül alapozódhatott meg.⁶ A kutatás jelenlegi állása mellett a Hitlerjugend keleten betöltött tevékenysége egyelőre csak mozaikosan rekonstruálható.

A Hitlerjugend közreműködése az áttelepültek gondozásában – keleti bevetés (Osteinsatz)

A keleti területeken – csakúgy, mint nyugaton – a legfontosabb feladat a területek integrálása volt a birodalomba, illetve speciálisan a Hitlerjugend szervezeti struktúrájába. Emellett a fiatalok minél gyorsabb beillesztése a német népközösségbe, valamint a német és a nemzetiszocialista tudat meggyökereztetése, mivel ez nélkülözhetetlen volt a német uralom legalább „ezerévvessé” tételéhez. A feladat viszont kettős volt: egyrészt a megszállt területeken autochton német lakosság ifjúságának megszervezése, illetve az áttelepítő akciók során ezekre a területekre érkezett német lakosság gondozása, fiataljainak Hitlerjugendben való megszervezése. Mindez óriási erőfeszítéseket követelt meg a Hitlerjugendtől, amire a szervezet nem volt felkészülve. A helyzet azonban sokkal összetettebb volt, mivel nem egyszerűen külföldi, illetve népi németnek nevezett fiatalokról volt szó. A korábban itt élő és az idetelepülő németiség tízezreinek német nyelvtudása sok esetben elégtelen volt, s a továbbra is itt élő más nemzetiséghez tartozó fiatalok is sok feladatot adtak a Hitlerjugend számára. A helyzet komplexitását csak fokozta, hogy ilyen körülmények közepette ezeken a területeken is az ellenséges bombatámadásoktól fenyegetett birodalmi német gyerekek tízezreit kellett elhelyezni a gyermekek vidékre küldési akciójának (Kinderlandverschickung, KLV) keretében. Mindezekre a kihívásokra a Hitlerjugendnek rögtönzött megoldásokat kellett találnia.⁷

A kezdeti időszak után a Hitlerjugend áttelepítési akciókban való részvételét 1941 februárjában részletekbe menően szabályozták, amire azért volt szükség, mert erre az időre az érintett népi németek száma már meghaladta a több százezer főt is. Ebben az időszakban az áttelepítési akciók leginkább *Besszarábiát*, *Bukovinát*, *Litvániát*, *Dobrudzsát* és *Volhíniát* érintették. E területek németiségét úgynevezett áttelepülőtáborokban helyezték el a birodalom különböző keleti körzeteiben. A Hitlerjugend számításai szerint közülük 1941 elején 45–50 ezer fő volt Hitlerjugend-korú. Rajtuk kívül a Hitlerjugend a baltikumi és galíciai német áttelepítések során 17 ezer baltikumi német és 10 ezer galíciai német fiatallal számolt. A későbbiekben további tízezrek áttelepítése valósult meg, majd végleges letelepítésük elsősorban a Wartha-vidéken, Felső-Sziléziában, Danzig–Nyugat-

6 *Günter Kaufmann*: Das kommende Deutschland. Junker und Dünnhaupt, Berlin, 1940. 197–198.; *Michael Buddrus*: Totale Erziehung für den totalen Krieg. Hitlerjugend und nationalsozialistische Jugendpolitik. K. G. Saur, München 2003. 764–765.

7 *Buddrus, M.*: Totale Erziehung i. m. 765.

Poroszországban és Délkelet-Poroszországban, a Cseh–Morva Protektorátusban, valamint a birodalom más tájain (Szászország, Bajor Keleti vidék, Mecklenburg, Alsó-Duna, Felső-Duna, Stájerország) a háború végéig is elhúzódott.⁸ Vagyis első körben is több mint százezer fiatal integrálásáról volt szó, illetve rajtuk keresztül több százezer népi német beillesztéséről.

A Hitlerjugend ez irányú aktivitása a Népi Német Közvetítőszerv (Volksdeutsche Mittelstelle, VoMi), a német népiség megszilárdításának birodalmi biztosa (Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums) – vagyis Heinrich Himmler – és a Birodalmi Ifjúságvezetőség kooperációján alapult. Utóbbin belül létrehozták az Áttelepítés Ügyosztályt (Dienststelle Umsiedlung), amely az áttelepülési akció teljes ifjúsági munkáját irányította. Területi szinten az ügyosztály egyetértésével kiválasztott főállású területi megbízottakat delegáltak a VoMi illetékes területi szerveihez a gyakorlati munka lebonyolítására, akik az áttelepülőtáborok HJ-vezetőivel és lányvezetőivel együtt végrehajtották a Hitlerjugendre eső feladatokat.⁹

Az áttelepített németek végleges letelepítését körülbelül hat hónapon belül akarták megvalósítani, ami ekkora tömeg és ilyen gyér személyi kapacitás mellett lehetetlen vállalkozás volt. Nem véletlen, hogy 1941 júniusában újabb rendelkezést adtak ki az áttelepülési akcióra vonatkozóan. Ez az áttelepítésben való közreműködés mellett átfogóbb célrendszert is tartalmazott, amely már nemcsak az áttelepülő német lakosság végleges elhelyezését és német népközösségbe illesztését jelölte meg feladatul, hanem speciálisabb, a gazdasági és társadalmi integrációt még jobban elősegítő elvárásokat is megfogalmazott: a mezőgazdaságban való megtartás fontosságát az új területek alapvetően agrárjellege miatt, óvónők, iskolasegítők (Schulhelferin) képzését a nevelési hálózat megszervezésére, illetve továbbfejlesztésére.¹⁰

Az áttelepülő ifjúság kapcsán négy csoportot különböztettek meg: a már honosított és a birodalomban letelepített áttelepülőket; a még nem honosított, de az óbirodalomban munkára alkalmazott áttelepülőket; a már honosított, de még táborban élő áttelepülőket; valamint a még nem honosított és táborba még nem érkezett áttelepülőket. A német népiség megszilárdításának birodalmi biztosa rendelete értelmében az első csoportot ugyanolyan jogi helyzetűnek kellett tekinteni, mint a birodalmi németeket. A második csoportot elismerték a német népközösség tagjainak. Az ebbe a két csoportba tartozó német ifjakra így már kiterjesztették a Hitlerjugendben teljesítendő ifjúsági szolgálat kötelezettségét. A harmadik és negyedik csoportra azonban nem lehetett alkalmazni az ifjúsági szolgálatra vonatkozó rendeletet addig, ameddig azok még táborban laktak. Nekik lehetőséget

8 Bundesarchiv (Berlin-Lichterfelde; = BArch) NS 28/36. 23., Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 2.; Hans Menzel: Umsiedlerjugend in unserer Obhut. Das Junge Deutschland 1941. 11. sz. 274–278.; BArch NS 28/36. 24., Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 3.

9 Uo.

10 BArch NS 28/36. 15. Reichsbefehl 28/41K, 18. Juni 1941. 1–2.; BDM-Schuldienst im Osten. Das Junge Deutschland 1944. 2. sz. 21–23. Die BDM-Schulhelferin. Das Junge Deutschland 1944. 2. sz. 23–25.

adtak arra, hogy még a táborokban megismerkedjenek ezzel a kötelezettséggel, amely a táborból való elbocsátásuk után rájuk is kiterjedt.¹¹

Szervezetileg a Hitlerjugend kettős feladatot látott el az áttelepítésben. Egyrészt bekapcsolódott az átmeneti áttelepülő táborokban (Umsiedlerlager) lakó népi németek ifjúságának gondozásába, másrészt segédkezett a végleges helyre telepítés előtt és után az ifjúság megszervezésében a Hitlerjugend keretei között. A szervezet tevékenységét nehezítette, hogy az 1941-et megelőző áttelepítési akciókba nem vonták be, tehát újonnan kellett kialakítania a szükséges formákat. A háborús időszakban a kapacitások erre azonban egyre inkább fogyóban voltak, így a munka hatékonysága az idő előrehaladtával erősen megkérdőjelezhető volt.¹²

A kezdeti munkát a Hitlerjugend birodalmi erők kivezénylésével segítette elő, de az óbirodalom területén is tragikus személyügyi helyzet következtében – amely a háború elhúzódásával ráadásul egyre inkább csak súlyosbodott – a végleges megoldást csak az jelenthette, hogy a helyi fiatalokból neveljék ki ezeken a területeken nemcsak a Hitlerjugendet, de később a német uralmat fenntartó elitet is. A nyugati vidékekkel ellentétben itt ráadásul hatalmas területeket kellett lefedni, amelyek az élettér megszilárdítása érdekében nagyobb jelentőséggel is bírtak. Az egész birodalom területéről érkező, a keleti területeken ilyesfajta szolgálatot teljesítő HJ-tagok működését nevezték *keleti bevetésnek* (Osteinsatz).¹³

Artur Axmann birodalmi ifjúságvezető 1942-ben már azt jelenthette, hogy a keleti bevetés keretében 18 ezer HJ-vezető teljesít szolgálatot, ami a terület méretéhez képest nem volt kielégítő. A keleti bevetés oroszlátnrésze a háborús körülmények közepette a Hitlerjugend 14–18 éves korú lányokat összefogó tagozatára, a Német Leányok Szövetségére (Bund Deutscher Mädel, BDM) esett. A Hitlerjugend-szolgálat mellett a lányok egyre növekvő mértékben azután keleten vállaltak munkát is. Sőt a birodalom többi területén is zajló, háborús segélyszolgálatot jelentő munkavégzés mellett az új területeken, illetve a korábbi birodalmi területek közül a keletebbre fekvő vidékeken a Hitlerjugend felépítése mellett egyre inkább a mindennapi életben folytatott tevékenységek váltak dominánssá. 1942 folyamán 7–8 ezer BDM-lány vett részt a keleti bevetésben, 1943 végéig pedig összesen több mint 19 ezer BDM-vezető és -lány teljesített szolgálatot keleten.¹⁴

11 BArch NS 28/123. 107.; BArch NSD 43/15. Umsiedlerjugend und Dienst in der HJ. Amtliches Nachrichtenblatt des Jugendführers des Deutschen Reiches, Nr. 3., 5. März 1942.

12 BArch NS 28/85. 117038. Gebietsbefehl 13/43 K (Lothringen), 9. Juli 1943.; *Artur Axmann: Osteinsatz und Landdienst. Das Junge Deutschland 1942.* 1. sz. 1–3.; *Jutta Rüdiger: Die Ostaufgabe der Mädel. Das Junge Deutschland 1942.* 1. sz. 3–5.; *Landdienst und Siedlung im Osten. Das Junge Deutschland 1942.* 1. sz. 10–11. A mindennapi életről a keleti bevetés során ld.: *Melita Maschmann: Fazit. Kein Rechtfertigungsversuch.* Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1963. 95–120.; a táborokhoz: 120–137.

13 *Kaufmann, G:* i. m. 197–198.; *Budrus, M.:* Totale Erziehung i. m. 764–765.

14 BArch NSD 43/1; Hitler-Jugend-Führer Osteinsatz. Reichsbefehl, 13/43 K, 18. April 1943. BArch NS 5/VI/445.; 1942 – Osteinsatz und Landdienst. In: *Hitler-Jugend 1933–1943. Die Chronik eines Jahrzehnts.* Zentralverlag der NSDAP, Berlin, 1943. 57–59.; *Rüdiger, J.:* Die Ostaufgabe der Mädel i. m. 3–5. *Jutta Rüdiger, a BDM birodalmi vezetője szerint 1940-ben 1400, 1941-ben 9973, 1942-ben 16 092 BDM-vezető teljesített szolgálatot keleten, 1943-ban pedig 12 901 lányvezető és 6326 HJ-vezető. Jutta Rüdiger: Die Hitlerjugend und ihr Selbstverständnis im Spiegel ihrer Aufgabengebiete.* Studienausgabe. Askania, Lindhorst, 1983. 284.

A BDM-vezetőbevetés (Führerinneneinsatz) során a fiatal lányok önkéntes jelentkezés alapján, 4–6 hónap időtartamra táborokban teljesítettek szolgálatot. A minimális életkor 17 év volt, a Lengyel Főköormányzóságban 19. A keleti tartózkodás során a lányokat úgynevezett 10–15-fős bevetési táborokban helyezték el, egy tábor általában 3-4 falut gondozott. A háborús években évente körülbelül 110–140 keleti bevetési tábort (Osteinsatzlager) tartottak. Danzig–Nyugat-Poroszországban, a Wartha-vidéken és Felső-Sziléziában pedig jársonként két tábort állítottak fel, hogy intenzívebbé váljon a munka.¹⁵ A lányok az úgynevezett kötelező évüket is letölthették keleten.¹⁶ Ilyen jellegű táborozásra 17 és 21 év közötti, iskolát elhagyó lányok jöttek szóba. A Hitlerjugendben végzett tevékenységük mellett általában parasztoknál, áttelepültáborokban, iskolai segédként, óvodákban, aratási óvodákban alkalmazták őket. Az érettségizett BDM-lányok akár két hónapos szolgálatra is jelentkezhetek főleg áttelepültáborokba, iskolákba, óvodákba és az NSDAP szolgálati helyeire. A negyedéves tanfolyamokon iskolai segítőnek kiképzett lányok pedig akár kétéves szolgálatot is vállalhattak keleten, hogy az iskolai gondokat csökkentsék, csakúgy mint az ilyen képzettséggel nem rendelkező lányok, akiket kiségitőként alkalmaztak. Kétéves gyakorlat után egy újabb, kilenc hónapos tanfolyam elvégzése után végleges tanári képesítést is szerezhettek. 1942-ig a Wartha-vidéken így majdnem 200 iskolát sikerült nyitni, ahol 8000 gyerek kapott rendszeres oktatást. Az áttelepültáborokban táborvezetőként, alvezetőként, iskolai segítőként vagy munkaközösségek vezetőiként is alkalmazták a BDM tagjait.¹⁷

A keleti bevetésben kisebb mértékben ugyan, de a HJ is kivette a részét. Kisebb bevetési csoportokat állítottak össze egy csapatvezetőből, egy főcsoportvezetőből és két csoportvezetőből. Ezeknek a kis csoportoknak minden feladat elvégzésére alkalmasnak kellett lenniük az áttelepítés során: a napi és gyűjtőtáborok gondozását, a népi német áttelepülők előkészítő táborának gondozását, s olyan HJ-egységek vezetését látták el, amelyek átmenetileg vezető nélkül maradtak. Hitlerjugend-vezetők segítették a keleti minisztérium működését is. A személyzeti nehézségek miatt egyelőre azonban csak az 1908 előtt született vezetők jöttek szóba, ugyanis az SA, az SS és a Wehrmacht a táborokból is elvitte a számára megfelelő korú fiúkat.¹⁸

A birodalomból érkező vezetők elégtelen száma és a további fejlődés megalapozása egyaránt szükségessé tette a helyi és az áttelepülő lakosság felkészítését a Hitlerjugend további felépítésére és a háborús segélyszolgálatban végzett tevékenységek ellátására. Az áttelepültáborokban ezért tervszerűen hajtották

15 Uo.

16 A 25 év alatti, hajadon lányok részére 1938-ban kötelezővé tették, hogy fél, majd egy évet későbbi szerepeikre való felkészítésként mezőgazdasági vagy háztartási munkával töltsenek.

17 Osteinsatz und Landdienst. In: Kriegseinsatz der Hitler-Jugend. Reichsjugendführung. Berlin, 1942. 3–7.; Rüdiger, J.: Die Hitlerjugend Selbstverständnis i. m. 284–285.

18 1942 – Osteinsatz und Landdienst i. m.; Die Hitler-Jugend und die besetzten Ostgebiete. Die Hitler-Jugend im Kriege, 21. Bericht, 1942. okt. 9.; BArch NS 28/36. 46–49. RJF (KLV), Dienststelle Umsiedlung. Einsatz der Hitlerjugend in der Umsiedlungsaktion. Zwischenbericht 15. Januar 1941–15. März 1941.

vége a vezetők képzését és kiválasztását. Szinte minden nagyobb táborban népi német volt a táborvezető. Az 50 ezer népi német ifjúból majdnem 10 ezer főt 20 birodalmi és 145 területi tanfolyamon képeztek ki. Ez az intézkedés biztosította, hogy a végleges letelepítés után elégséges számú HJ-vezető álljon rendelkezésre.¹⁹

Az áttelepülő fiatalok közül a vezetői pozíciókra is elsősorban a lányok jöttek szóba. Minden 14 és 21 év közötti lányt kiválasztó- és iskolázási táborba küldtek, ahol világnézeti és politikai nevelésnek vetették alá őket. E táborok célja nemcsak a vezetők kiválasztása volt, hanem az is, hogy a háborúban meg-növekedett szerepet játszó lányokat mind politikai, mind szakmai szempontból felkészítsék későbbi tevékenységükre. A behívott lányokat munkaközösségekbe sorolták, ahol mind elméleti, mind gyakorlati képzésre sor került. Az iskolázásra összesen 30 óra állt rendelkezésre, amely németoktatást (6 óra), német paraszt-ságról szóló oktatást (6 óra), kulturális munkát (4 óra), az ifjak hivatásválasztásának irányítását (Berufslenkung 4 óra), paraszti munkát (4 óra) és sportot foglalt magá-ban (6 óra). Minden esetben még további képzéseken, szaktanfolyamokon (bar-kácsolás, zenei képzés, játékvezetői képzés stb.) vettek részt,²⁰ hogy a végleges letelepítés után ezeken a területeken is zökkenőmentesen folytatódjon, illetve tel-jesedhessen ki a Hitlerjugend munkája. 1941 márciusában több területen már a második és a harmadik kiválasztótábor folyt, s mindenhol, ahol még nem került sor ilyenre, a tavasz folyamán le akarták zárni ezt a fázist.²¹ 1941 közepétől a táborvezetők és vezetőlányok képzésére egy-egy Hitlerjugend birodalmi iskolát bocsátottak rendelkezésre, hogy még inkább minden tekintetben felkészítsék őket a felmerülő feladatok ellátására. Helyben ezt követően az alvezetők képzésére összpontosítottak.

A keleti területek biztosították a legmegfelelőbb terepet a Hitlerjugend vi-dékszolgálatának (Landdienst) megerősítésére, melynek során pár tízezer főt moz-gósítottak. A vidékszolgálat az 1930-as évek közepétől a mezőgazdaság presztí-zsének emelését, illetve a vidékről való, a szerényebb kereseti lehetőségek miatti elvándorlás visszafogását tűzte ki legfőbb célként. A vidékszolgálat ennek érdeké-ben a szokványos tevékenységek mellett mezőgazdasághoz kapcsolódó elfoglalt-ságokat kínált tagjainak. A mezőgazdasági kötődést szem előtt tartva a táborokban külön toborzást végeztek, hogy a vidékszolgálat számára új vezetőket és tagokat nyerjenek. Különösen a másod-, harmadszülött gyerekekre apelláltak, akik nem örököltek birtokot, viszont a vidékszolgálatban eltöltött vezető feladatok után Himmler rendelkezése alapján későbbi letelepedésük esetén mégis számíthattak egy-egy paraszti gazdaságra.²²

Keleten a Hitlerjugend szervezeti kiépítése mellett a tevékenység döntő része az áttelepültőtáborokban közvetlenül végzett munkát jelentette. Az egyes te-

19 1942 – Osteinsatz und Landdienst i. m. 57–59.

20 BArch NS 28/36. 16–19. Reichsbefehl 28/41K, 18. Juni 1941. 4–9.

21 BArch NS 28/36. 24. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 3.

22 BArch NS 28/36. 16–19. Reichsbefehl, 28/41K, 18. Juni 1941. 4–9.; BArch NS 28/36. 46–49. RJF (KLV), Dienststelle Umsiedlung. Einsatz der Hitlerjugend in der Umsiedlungsaktion. Zwischenbericht 15. Januar 1941–15. März 1941.

rületek HJ járásvezetőségei az áttelepülőtábor vezetőivel és a HJ területi megbízottainak együttműködésével minden áttelepülőtáborba az említett módon képzett ifjúsági vezetőket neveztek ki, akik alvezetők bevonásával végezték el az ifjúsági munkát. A Hitlerjugend helyi vezetői és egységei minden tekintetben tanáccsal és eszközökkel (oktatási, iskolai anyagok, vetítógépek, filmek, sportszerek stb.) segítették a táborok ifjúsági vezetőit. Ha otthonok, tornatermek és sportpályák is voltak a Hitlerjugend birtokában, illetve használatában, akkor azokat is rendelkezésre bocsátották.²³

A német népközösségbe való beilleszkedést a fiataloknak a minimum hat hónapos tábori tartózkodással kívánták megkönnyíteni. Célként jelent meg, hogy a fiatalokat elkülönítsék az idősebbektől, emiatt külön is szállásolták el őket. Így akarták megakadályozni az idősebb generáció „káros” befolyását. A táboron belüli szervezeti struktúra a helyi viszonyokhoz igazodva követte a Hitlerjugend normáit. 10–20 fő képezte a rajt, 40–80 a csoportot, 100–200 a csapatot, 400 felett pedig a törzset. A háborús helyzetből fakadó textilhiány miatt nem tűzték ki célul az egész népi német ifjúság egyenruhával való ellátását. A tábori ifjúsági vezetőknek viszont kötelezően, az alvezetőknek lehetőség szerint biztosítani kellett az egyenruhát.²⁴

A táborban a munka az egyes táborok számára kiadott rendelkezések alapján folyt. Gondoskodni kellett elsősorban a fegyelmezett viselkedési normák betartásáról, valamint a rend és a tisztaság fenntartásáról. Emellett lehetőség szerint minél korábban képessé kellett válnia a tábori ifjúságnak arra, hogy a tábor teljes szabadidő-szervezését kézbe vegye, hogy ezáltal pozitív irányba mozdítsa az általános hangulatot. Az ifjúság a felnőttektől külön étkezett, a HJ-táborokban szokásos módon.²⁵

A táborokban az iskolai oktatás idejűl általában a délelőttöt jelölték ki. Így a Hitlerjugend számára a reggeli napindítás mellett (ébresztő, zászlófelvonás) az étkezések ideje és a teljes délután, illetve este rendelkezésre állt. Azokban a táborokban, ahol még nem alakították ki az iskolai oktatást, a tábori ifjúságvezetők a táborvezetővel együttműködve töltötték ki a délelőtti programot is. Ilyenkor németoktatás folyt, amelyhez írásgyakorlat, illetve a népcsoport és a birodalom történetébe és honismeretébe való bevezetés is kapcsolódott. Az ifjak tábori iskolázására teljes kerettantervet állítottak fel. A lányok délelőttönként a kisebb gyerekeket tanították, délután a szakmai tanulókat, németkurzusokat adtak felnőtteknek, politikai iskolázást folytattak, falusi esteket rendeztek, és segédkeztek a parasztasszonyoknak a háztartásban és a gyermeknevelésben stb.²⁶

23 BArch NS 28/36. 24. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 3.

24 1942 – Osteinsatz und Landdienst i. m. 57–59.; BArch NS 28/36. 23. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 2–3.; BArch NS 28/36. 24. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 3.

25 BArch NS 28/36. 24. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 4.

26 Uo.; Hitler-Jugend in den Umsiedlerlagern. Das Junge Deutschland 1941. 3. sz. 89–90.; 1941 – Aufbau in den neuen Gebieten. In: Hitler-Jugend 1933–1943 i. m. 50.; BArch NS 28/36. RJF Dienststelle Umsiedlung, Rahmenlehrplan für die Schulung der volksdeutschen Jugendlichen während ihres Aufenthaltes in den reichsdeutschen Lagern; Werner Klose: Generation im Gleichschritt. Ein Dokumentarbericht. Stalling, Oldenburg–Hamburg, 1964. 246–247.

Elsődleges szerepe volt a testgyakorlásnak, mely a tábori sportfelügyelők és felügyelőlányok vezetésével folyt. Az egyes sportórák összeállításánál a Hitlerjugend kiképzési útmutatóit vették alapul, de a helyi viszonyok is erősen befolyásolták a lehetőségeket. A testgyakorlás alapiskolájának egyszerűbb gyakorlatait hajtották végre, mert azokat könnyű volt megtanulni, kis helyen tömegesen is elvégezhetőek voltak és kevés eszközt igényeltek. A „tananyaghoz” tartoztak a különböző játékok és csapatsportok is. A fegyelem és a jó magatartás meghonosítását szolgálták a rendgyakorlatok (alapállás, fordulások, menetek, jelentések, tisztelgések stb.). A lányok esetében ugyancsak különféle játékok és gimnasztikai gyakorlatok, illetve a talajtorna szerepeltek a sportprogramban. A testgyakorlás időtartama körülbelül napi két óra volt, s azokat, akik nem teljesítették a megkövetelt szintet, külön csoportokba osztották. A sportversenyek terén is igyekeztek bekapcsolni a keleti területeket a birodalmi életbe. Az 1942-es birodalmi síverseny, a német ifjúsági jég sportbajnokságok, valamint az 1942-es Hitlerjugend nyári játékok mind a keleti területeken zajlottak. A sportképzés erősítése mellett mindenhol tervszerűen kezdték meg a HJ különleges alakulatainak (Haditengerészeti HJ, Motoros HJ, Repülő HJ stb.) felállítását.²⁷

A világnézeti nevelés fő célja ez esetben sem volt más, mint a népi német fiatalokat elvezetni a nemzetiszocialista gondolkodáshoz. Ebben az esetben azonban figyelembe kellett venni a fiatalok képzettségi szintjét. A világnézeti nevelés érdekében külön anyagot állítottak össze a táborban folyó közösségi estekre.²⁸ Különösen nagy hangsúlyt kellett helyezni a napi politikai események tanulmányozására is, ezért a tábori ifjúságvezető ebéd után felolvasott az újságokból.²⁹ A táborokban végrehajtott nevelés nem tette lehetővé alapos tudás közvetítését, jobbra csak néhány alapgondolat körbejárására volt idő.

A világnézeti nevelést segítő kulturális program leginkább éneklést, mesélést, olvasást, játékokat, barkácsolást jelentett. Minden táborban előírás volt a rendszeres mese- és olvasóórák tartása, különösen a 10–14 évesek számára. Ehhez igénybe vették a különböző színvonalon berendezett tábori könyvtárakat is. A szabad délutánokat és estéket különböző játékokkal töltötték ki, amelyek elfoglaltságot biztosítottak és fejlesztették a közösségi szellemet. Sor került különböző,

27 BArch NS 28/85. 117038. Gebietsbefehl 13/43 K (Lothringen), 9. Juli 1943; BArch NS 28/36. 24–25. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 4–6.; BArch NS 28/36. 16. Reichsbefehl 28/41K, 18. Juni 1941. 3.; 1942 – Osteinsatz und Landdienst i. m. 57–59.

28 A tematika a következő témákat ölelte fel: 1. Német Birodalom, minden német hazája: Németország – szent szó; Németország egységben volt erős; A testvérvizsaly tehetetlenséghez vezet. 2. Adolf Hitler az összeomlásból egységre vezeti a népet: A Führer; A nemzetiszocialista előharcosok ideáljai; A mozgalom harca az egységért. 3. A német nép döntő harca a szabadságáért: Adolf Hitler békét kínál a világnak; Júda és Anglia háborút akarnak; A német nép kívívja a szabadságot és a jövőt. 4. A Führer felépíti a német népi államot: Német emberé a német föld; A német munka biztosítja a nép fennmaradását; Ahol a német katona áll, oda nem jöhet senki más.

29 BArch NS 28/36. 25–26. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 6–7.; BArch NSD 43/159; Schulungsheft der Hitler-Jugend für die Jugendarbeit in den Umsiedlerlagern; Jugend im Osten. Die Lesestunde der Umsiedlerlager. Hrsg. von der Dienststelle KLV 1941–1942.

fiatalok számára alkalmas népszínművek bemutatására, mesék eljátszására. A barkácsolás célja a háló- és nappali helyiségek felszerelése volt, például díszekkel, képkeretekkel.³⁰ Ezenkívül a kisebbek számára játékok is készültek.

Az ünnepségek és a szabadidő alakítása már a teljes tábori közösséget érintette. Itt elsősorban vasárnapi reggeli ünnepekről (Morgenfeier), szabadtéri éneklésekről, gyermekdelutánokról, közösségi estekről volt szó, amelyek esetében a fő hangsúly a népiségi gondozáson volt. Az énekek, táncok és játékok révén ösztönözni akarták a népi németeket, hogy ők maguk is gondozzák saját népiségüket, hiszen a táborokban a Hitlerjugend csak rövid időre válhatott kultúraközvetítővé, csak az alapok lerakására vállalkozhatott. Emellett fontos szerepet játszottak a különböző ünnepek, így az éves ünnepek, névadások, esküvők, temetések stb. A kulturális tevékenység fénypontját jelentették a negyedévente egy-két alkalommal fellépő Hitlerjugend színjátszó csoportok. Az elv az volt, hogy az új területeken minden járásba el kellett küldeni a régi területekről egy 25 fős, fiúkból és lányokból álló színjátszó csoportot. (Ez összesen 100 járást jelentett a Memel-vidéken, a Suwalken és Zichenau körüli területeken, Danzig–Nyugat-Poroszországban, a Wartha-vidéken, Felső-Sziléziában, a Lengyel Főkormányzó-ságban és a Cseh–Morva Protektorátusban.) Az itt-tartózkodás ideje általában két hét volt, s a csapattal különféle kulturális referensek, zenereferensek, barkácsreferensek is érkeztek. 1942 nyarán 130 színjátszó csoport kiküldését tervezték. E csoportok azonban nem tudták az összes táborot felkeresni, így itt is fontossá vált, hogy az áttelepülő ifjabból hasonló csoportokat alakítsanak.³¹

A szociális gondozás keretébe tartozott, hogy a Hitlerjugend a Nemzeti-szocialista Népjóléttel (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, NSV) karöltve biztosította a táborlakók részére a ruházatot, a lábbeliket és egyéb szükséges dolgokat. Az egészségügyi gondozás keretében minden fiatal rendszeres orvosi vizsgálaton vett részt. Számos BDM-lány segédkezett egészségügyi feladatok ellátásában, s mivel e területeken kevés képzett szakember volt, e kiegészítő munka nemcsak a táborokra korlátozódott, hanem a környező falvakra is kiterjedt (BDM-lányok segédkeztek a beteggondozásban, bábai teendők ellátásában, temetkezéseknél stb.). A táborokban is képeztek felcsereket és nővéreket.

A munkába való későbbi beilleszkedést kívánták segíteni az egyes szakmák felé irányítással, valamint a szakmai képzéssel és továbbképzéssel. A Hitlerjugend keleten is fejlesztette a szakmai ismereteket, tanműhelyeket, ifjúsági otthonokat nyitott (az óbirodalomból 1942-ben 4000 fiatal érkezett a 183 otthonba, hogy keleten tanuljon szakmát), számos tanfolyamot és esti kurzust rendezett. Nagy gondot fordítottak arra, hogy minél több ifjút őrizzenek meg a vidéki munka számára, vagyis különösen előtérben állt a mezőgazdasági tevékenységek

30 BArch NS 28/36. 26. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 7–8.

31 BArch NS 28/36. 27. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 9.; 1942 – Osteinsatz und Landdienst i. m. 3–7., 57–59.; BArch NS 28/36. 46–49. RJF (KLV), Dienststelle Umsiedlung. Einsatz der Hitlerjugend in der Umsiedlungsaktion. Zwischenbericht 15. Januar 1941–15. März 1941, 15. März 1941. Vö. BArch NS 28/60.

íránti lelkesítés. A fiatalok ipari és mezőgazdasági üzemeket is meglátogattak. A táborok lakói közül már igen korán óvónőket és iskolasegítőket képeztek ki, akikből különösen nagy hiány mutatkozott a keleti területeken. A különleges kiképzések során mások tűzoltást tanultak és különféle segítőszolgálatot láttak el, s légvédelmi feladatokra is ki akarták képezni a fiatalokat.³²

A 16-17 éves táborlakó fiúk nem kerülhették el a háborút az ifjak számára leginkább közel hozó, úgynevezett védfelkészítő táborokat (Wehrtüchtigungslager), amelyeket a háború elhúzódása miatt és a hadsereg megfelelőbb utánpótlás-biztosítása érdekében 1942 közepén nyitottak meg a korosztály előzetes katonai felkészítésére. 1942-től a Wartha-vidék, Danzig–Nyugat-Poroszország, a Cseh–Morva Protektorátus, Felső-Szilézia, Kelet-Poroszország és a Szudéta-vidék területén 21 védfelkészítő tábor működött, s ezekhez jött még a Haditengerészeti Hitlerjugend három védfelkészítő tábora.³³

Az áttelepítő akció lefolyása után a már megfelelően előképzett, a Hitlerjugendben addig vendégtagsággal bíró ifjúság felvétele a Hitlerjugendbe a Birodalmi Ifjúságvezetőség (BIV) által rendezett nagygyűlés keretében valósult meg. A végleges felvétel után bekerültek az egyes HJ-területek személyi állományába.³⁴

A Hitlerjugend megszervezése keleten

Lengyel területek

A lengyel területeken az NSDAP szervezeti struktúráját alapul véve 1939 novemberében Baldur von Schirach birodalmi ifjúságvezető rendelete alapján a Hitlerjugend is megkezdte tevékenységét. Danzig–Nyugat-Poroszország (hozzácsatolva kevés keletporosz területet) és a Wartha-vidék (korábban Posen) új körzetként vált a birodalom részévé, míg Felső-Szilézia hiányzó keleti, addig lengyel fennhatóság alatt álló részét hozzácsatolták a Hitlerjugend sziléziai területéhez. Az alsóbb területi egységek kialakítása csak jóval később kezdődött meg, mivel egyelőre nem lehetett tudni, hogy hány német fiatalról van szó, s azok milyen megoszlásban helyezkednek el a területen. A szervezeti struktúrát a későbbi áttelepítések is fokozatosan módosították.³⁵

32 BArch NS 28/36. 27. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 10.; 1942 – Osteinsatz und Landdienst i. m. 57–59.; BArch NS 28/36. 23. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 2.; Hitler-Jugend in den Umsiedlerlagern. Das Junge Deutschland 1941 3. sz. 89–90.; BArch NS 28/36. 27. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 10.

33 BArch NS 28/85. 117038. Gebietsbefehl 13/43 K (Lothringen), 9. Juli 1943; BArch NS 28/36. 24–25. Reichsbefehl 10/41K, 22. Februar 1941. 4–6.; BArch NS 28/36. 16. Reichsbefehl 28/41K, 18. Juni 1941. 3.; 1942 – Osteinsatz und Landdienst i. m. 57–59.

34 BArch NS 28/36. 16. Reichsbefehl 28/41K, 18. Juni 1941. 3.; *Rüdiger, J.*: Die Hitlerjugend Selbstverständnis i. m. 283–285.

35 BArch NSD 43/1. 132209–132210. Organisation der HJ in den ehemals polnischen Gebieten. Reichsbefehl, 11/K, 10. November 1939. 1–2.; *Buddrus, M.*: Totale Erziehung i. m. 766.

A magában a birodalomban is fennálló vezetőhiány miatt a Hitlerjugend csak kevés számú vezetőt tudott erre a területre küldeni, így itt is jóval nagyobb jelentőséghez jutott a BDM. Mindazonáltal a két alakulat által biztosított állomány sem volt elégséges, ezért a szervezet minden más eszközt is megragadott, hogy e kényszerhelyzetet megoldja, például ifjabb tanárokat is alkalmaztak HJ-vezetőnek. Egyes helyeken viszont kifeje-



zetten nagy volt az éppen áttelepült népi németek érdeklődése, ami növelte a vezetők számát. A probléma azonban ördögi körré fajult, hiszen az induló vezetőképző tanfolyamokon vezetőknek kiképzett népi német fiatalok a HJ-kor túllépése után nem maradtak sokáig vezető beosztásban, mert vagy a hadsereg hívta be őket azonnal, vagy pedig már nyugatra vándoroltak (Ostflucht), hogy az ottani jobb szakmai képzési és munkalehetőségekből profitáljanak.³⁶

Bár mindig is cél volt a birodalmi színvonal elérése a szervezethez és az ifjúsági munka tekintetében, ez igazából még ezeken a „jobb” számító keleti területeken sem valósult meg soha, hiszen a nyelvi problémákat minimálisan egy generáció alatt lehetett teljesen leküzdeni. Az alapos nyelvismeret mellett általában hiányzott a nagy közösség magával ragadó érzése is. Ezt azzal próbálták orvosolni, hogy hosszabb időre a birodalom nyugatabbi területeire kívánták küldeni az itt élő fiatalokat: KLV-táborokba, szakmai képzésre stb. Így a Hitlerjugendben folytatandó szolgálat jelentős részét, amely a háborús segélyszolgálat miatt amúgy is háttérbe szorult, nyelvoktatásra, a németiségérzés megerősítésére, azaz tulajdonképpen regermanizálásra kellett fordítani. A feladatokhoz tartozott még, hogy az áttelepülő fiatalokkal meg kellett szerettetni új lakóhelyüket, ami feltétele volt annak, hogy az adott területet a magukénak érezzék, a németiség előretolt bástyáiként védelmezzék, s gazdaságilag is hasznosítsák.³⁷

Ilyen feltételek mellett a munka tehát rendkívül lassan haladt, s nem véletlen, hogy a Wartha-vidéken 1940-ig csak 200 új tagot sikerült felvenni. Később azonban az ifjúsági szolgálati kötelezettség bevezetése miatt már megbirkóztak a feladattal, amit a 70 százalék feletti arány jelzett, vagyis majdnem elérték a birodalmi átlagot. Ez viszont nem vonatkozott a Hitlerjugend munkájának minőségére, ami egyelőre jelentősen elmaradt az óbirodalmi szinttől. Mindezek ellenére

36 Uo. 766.

37 BArch NS 28/52. 8. Die deutschstämmigen Gäste des Standortes Reval; Buddrus, M.: Totale Erziehung i. m. 767.

1940 végére Axmann birodalmi ifjúságvezető elégedett volt a szervezet felépítésével a Wartha-vidéken.³⁸

Nyugat-Felső-Sziléziában a német népiséghez tartozás alapján vezették be a szolgálati kötelezettséget. A frissen Németországhoz csatolt Kelet-Felső-Sziléziában a fiatalok szinte kizárólag lengyelül beszéltek, s a HJ-szolgálatra mutatott hajlandóságuk is nagyon alacsony volt. Mivel gazdasági szempontból előnytelen lett volna a tanoncok, illetve ifjú munkások felvételét a munkahelyekre HJ-tagsághoz kötni, így azok az iskola befejezése után többnyire kiléptek a szervezetről, a bányákban dolgozóknak pedig idejük sem volt a Hitlerjugendben teljesítendő szolgálatuk letöltésére. A Biztonsági Szolgálat (Sicherheitsdienst, SD) jelentései azt is felfedték, hogy a HJ-vezetők helyi szinten gyakran lengyel származásúak voltak. A helyzet még 1944-ben sem volt jobb, még mindig a vezetőhiány volt a legfontosabb probléma, amelynek rendezését még évekig nem látták megoldhatónak. 1942-ben a HJ-tagok aránya mindössze 26 százalék volt ezen a területen.³⁹

Míg Danzigban a várost a birodalommal egyesítő törvény keretében azonnal, vagyis 1940 januárjában bevezették az ifjúsági szolgálatot, a városhoz tartozó Danzig–Nyugat-Poroszország birodalmi körzetben és HJ-területen csak 1943-ban. A marienwerderi kormányzati körzetben, amelyet ugyancsak Danzig–Nyugat-Poroszországhoz csatoltak a korábban is birodalmi területnek számító Kelet-Poroszországtól, szintén azonnal életbe lépett a szolgálati kötelezettség.⁴⁰ Mindez azt jelentette, hogy a keleti területeken megmutatkozó szervezési nehézségek miatt ezt a vidéket fenntartásokkal kezelték, s a hivatalos propaganda ellenére ezeket a németeket csak másodosztályúnak tekintették.⁴¹

A Lengyel Főkormányzóság területén a munkát meglehetősen megnehezítette, hogy a németiség ott nagyon szétszórtan élt. Szervezeti szinten a Hitlerjugend itt 1942-ben nyert igazán polgárjogot a Hitlerjugendről szóló 1942. április 22-i rendelet által. Korábban minden németet az NSDAP Főkormányzósági Munkaterülete (Arbeitsbereich Generalgouvernement) fogott össze, a párttagozatok külön nem működtek. A főkormányzóság kormányában létrehozták a *Német Ifjúság Hivatalát* (Amt Deutsche Jugend), amely támogatta a szülői házon és az iskolán kívüli nevelést. A Hitlerjugend legmagasabb rangú képviselője a BIV megbízottja volt, aki egyben a hivatal élén is állt.⁴²

Günther Blum megbízott a főkormányzó székhelyén, Krakkóban székelt, és összesen 10–15 ezer fő tartozott felügyelete alá. Buddrus szerint a Kaufmann

38 1941 – Aufbau in den neuen Gebieten i. m. 49.; Kaufmann, G.: i. m. 168.; BArch NS 28/81. Notiz für den Stabsleiter. 1. November 1940; Buddrus, M.: Totale Erziehung i. m. 767–769.

39 1941 – Aufbau in den neuen Gebieten i. m. 49.; Kaufmann, G.: i. m., 168.; Notiz für den Stabsleiter, 1. November 1940 – BArch NS 28/81; Buddrus, M.: Totale Erziehung i. m. 767–769.

40 Buddrus, M.: Totale Erziehung i. m. 770. Danzigban a Westerplatte rendrakási munkáiban részt vevő foglyok felügyeletében is segédkezett a Hitlerjugend, s Buddrus kutatásai szerint az egykori lengyel területeken zajló áttelepítési és elűzési akciókban is tevékenyen részt vettek a HJ alakulatai. Michael Buddrus: Zur Geschichte der Hitlerjugend (1922–1939). Dissertation, Manuskript, Rostock, 1989. 55–58.; Christoph Pallasko: Die Hitlerjugend der freien Stadt Danzig 1926–1939. Waxmann, Münster, 1999. 166.

41 Buddrus, M.: Totale Erziehung i. m. 772.

42 Hitler-Jugend im Generalgouvernement. Das Junge Deutschland 1942. 7. sz. 186–187.

által említett 80 ezer fős HJ-tagság valótlán adat, mivel más forrás szerint körülbelül 35 ezer fő volt ifjúsági szolgálati korban, ebből 10 ezer birodalmi német, 14 400 népi német, 9000 német származású (deutschstämmig) és 1500 áttelepülő. Az ifjakat eleinte 8 járásban fogták össze, melyek székhelyei *Krakkóban*, *Zakopanében*, *Petrikauban* (Piotrków Trybunalski), *Tomaschowban* (Tomaszów Mazowiecki), *Skierniewicében*, *Varsóban*, *Chelmben* (Chelm Miasto) és *Lublinban* voltak. Utóbbiban a lebonyolított áttelepítések miatt számuk idővel minimálisra csökkent.⁴³ Később *Mielec* (Mielec Miasto), *Premslau* (Przemysl) és *Radom* központtal létesültek újabb járasok.



1940 elején Theodor Stadler, a BIV *Határvidéki és Néppolitikai Hivatala* vezetője személyesen vette át Blumtól az irányítást most már az *Ifjúsági Kérdések Megbízottjának Ügyosztálya a Megszállt Lengyel Területek Főkormányzójának Hivatalában* (Dienststelle des Beauftragten für Jugendfragen im Amt des Generalgouverneurs für die besetzten polnischen Gebiete) elnevezésű szervben. A *Német Ifjúság Hivatala* pedig a BIV *Főkormányzósági Parancsnokságaként* (Befehlsstelle Generalgouvernement) működött tovább Erwin Fröschle vezetésével, aki addig a Birodalmi Igazgatási Vezetőképző Iskolát (Reichsverwaltungsschule) vezette a Saar-vidéken. 1941-ig a Hitlerjugend taglétszáma 18 ezer főre duzzadt. Mivel ezeknek a fiataloknak a szülei lengyel állampolgárok voltak, egyelőre harmadrendű HJ-tagoknak számítottak. A szervezet ezért HJ-otthonokban akarta elhelyezni őket, hogy kiszakítsák őket addigi szociális miliőjükből, s testileg-lelkileg elvágiák őket addigi világuktól. A birodalmi viszonyok elérését a területen a Hitlerjugend azonban így sem tartotta lehetségesnek.⁴⁴

1941-ben a Lengyel Főkormányzóságban is elkezdődött a lányok bevetése, ahol a németek és a teljesen vagy részben német származásúak gondozását kellett biztosítani. A nagy távolságok miatt itt nem tudtak tábortokat létrehozni, így két-két lány vállalta egy-egy falu gondozását. Csak idősebb és magasabb szolgálati beosztásban lévő lányok jöhettek szóba, mert itt a munka több nehézséggel járt, mint a birodalom új keleti területein. 1941-ben összesen 164 lány teljesített ilyen egyéni megbízás keretében szolgálatot a Lengyel Főkormányzóság területén.⁴⁵

43 Blum: *Volksdeutsche Jugend im Generalgouvernement*. H. n., é. n. 52–54.; Kaufmann, G.: i. m., 168.; BArch NS 26/358. Idézi: Buddrus, M.: *Totale Erziehung* i. m. 769.

44 Blum: i. m. 52. skk., Kaufmann, G.: i. m., 168.; BArch NS 26/358. Idézi: Buddrus, M.: *Totale Erziehung* i. m. 769.; *Jugend im Grenzraum des Reiches. Das Junge Deutschland 1941*. 2. sz. 47–62.

45 Rüdiger, J.: *Die Ostaufgabe der Mädels* i. m. 3–5.

A megfelelő képzéshez szinte minden feltétel hiányzott, s az itteni fiataloknak általában a németnyelv-ismeretük is minimális volt, így a lengyel nyelv ismerete nélkül nagyon nehezen lehetett kommunikálni velük. Mivel azonban a nemzeti-szocialista világnézetet csak német nyelven lehetett közvetíteni, egyelőre csak a minimális ismeret átadására kerülhetett sor, főképpen dalok és képek segítségével. A testi nevelés terén is egyelőre rossz kiindulópontot jelentett az általános fizikai állapot, így ott csak lassú építkezésre számítottak.⁴⁶

A Lengyel Főkormányzóságban egyelőre nem vezették be az ifjúsági szolgálati kötelezettséget, mivel a népiségi hovatarozások még tisztázatlanok voltak, s a kötelezettség csak német fiatalokra terjedhetett ki. 1942-ben Hans Frank főkörmányzó elrendelte, hogy a Lengyel Főkormányzóság területén a teljes német ifjúságot a Hitlerjugendben kell összefogni. A törvény bevezetése pedig egészen 1943 végéig elhúzódott, vagyis kisebb korlátozásokkal ekkor került csak sor az ifjúsági szolgálati kötelezettség életbelépésére.⁴⁷

A megszállt keleti területek

1941. július 17-én a Wehrmacht polgári igazgatás alá helyezte a keleten megszállt területeket. A német polgári igazgatás kiépítésével Alfred Rosenberget bízták meg mint a megszállt keleti területek miniszterét. A minisztérium alárendelt igazgatási szintjeit a birodalmi, fő- és területi megbízottak (Reichs-, General- és Gebietskommissar) hivatalai jelentették. E területen az ifjúsági tevékenység koordinálására Rosenberg és Axmann megállapodása nyomán a BIV egy HJ-vezetőt delegált, akinek tevékenységi körét Rosenberg 1942. június 3-i rendeletében szabályozta. Ennek értelmében a minisztériumon belül létrehoztak egy Ifjúsági Osztályt (Abteilung Jugend), amelynek hatásköre az ifjúság iskolán kívüli testi, szellemi és erkölcsi nevelésére terjedt ki. Egy korábbi, 1942. május 16-i rendelet szabályozta a birodalmi és főmegbízotknál az ügykezelést, és ezek hivatalaiban mindenhol létrejött az önálló ifjúsági hivatal, vagyis a keleti területek (Ostland) és Ukrajna birodalmi



46 Jugend im Grenzraum des Reiches i. m. 47–62.; Blum: i. m., 52. skk.; Kaufmann, G.: i. m. 168.; BArch NS 26/358. Idézi: Buddrus, M.: Totale Erziehung i. m. 769.

47 Uo. 770.



megbízottjának hivatalában, valamint a kaueni (Kaunas), rigai és revali (Tallin) főmegbízottak hivatalaiban. Más főmegbízottaknál (minszki főmegbízott) nem jött létre önálló ifjúsági osztály, hanem a Politikai Főosztályon (Hauptabteilung II – Politik) belül alakították ki ifjúsági referatúráját. A rendelet kimondta, hogy csak HJ-vezetők láthatták el ezt a munkakört, akiket a BIV javaslatára a miniszter nevezett ki. Az ifjúsági osztályokon vagy referatúrákon belül a munka három fő szempont

alapján zajlott: az ifjúságpolitika általános és alapvető kérdései, birodalmi német és népi német munka, valamint nem német népek nyilvános és szabad ifjúsági munkája.⁴⁸

A birodalmi közigazgatás megszervezése mellett az NSDAP is elkezdte kiépíteni keleti struktúráját, amely az NSDAP *Keleti Munkaterülete* (Arbeitsbereich Osten der NSDAP) név alatt kezdte meg működését, ugyancsak Rosenberg vezetésével. A birodalmi megbízottaknak megfelelő szintek az NSDAP országos vezetőségei voltak (Landesleitung), míg a főmegbízottak szintjének a kerületi vezetőség (Bezirksleitung) felelt meg. Ezek a szinteken is teljes körű perszónalunió volt.⁴⁹ Vagyis itt is követték a birodalmi gyakorlatot.

Axmann 1942. augusztus 1-jei hatállyal Rosenberggel, az NSDAP Keleti Munkaterületének vezetőjével egyetértésben elrendelte, hogy az NSDAP Keleti Munkaterületén belül hozzák létre a BIV Keleti Parancsnokságát (Befehlsstelle Osten), melynek központja Berlin, vezetője Nickel járásvezető (Bannführer) lett. Az NSDAP Keleti Munkaterülete Keleti Vidék körzetén (Bereich Ostland) belül a BIV felállította a Keleti Vidék Parancsnokságát (Befehlsstelle Ostland der Hitlerjugend) rigai központtal, valamint az ukrán körzetben belül az Ukrainai Parancsnokságát (Befehlsstelle Ukraine der Hitlerjugend) Rovno átmeneti központtal, s mindkét parancsnokságát a berlini parancsnokság alá rendelték. A Keleti Vidéken belül további kerületi szervek (Bezirksstelle) létesültek Észtországban Reval, Lettországban Riga, Litvániában Kauen, Fehéroroszországban (Weißruthenien) Minszk központtal. Az Ukrainai Pa-



48 Bearbeitung von Jugendangelegenheiten in den besetzten Ostgebieten. Das Junge Deutschland 1943. 4. sz.

49 Die Jugendarbeit in den besetzten Ostgebieten. Das Junge Deutschland 1943. 4. sz. 89–91.

rancsnokságon belül Rovno (Volhínia–Podólia) mellett Zsitomir is központ lett, illetve Kijevben, Nyikolajevben, Csernyigovban és Dnyepropetrovszkban létesültek kerületi szervek.⁵⁰

A kerületi szervek élén a kerületi vezető (Bezirksstellenleiter) állt. Stábja az alábbi feladatokat látta el: a birodalmi német és népi német Hitlerjugend vezetése és gondozása (szervezés, személyi ügyek, vezetőképzés, iskolázás, sajtó, szolgálatkialakítás), szociális munka (szakmai képzés, otthonok, kiegészítő szakmai képzés, kapcsolat a szakmai egyesületekkel, munkaügyi hivattal, gazdasági kamarával, NSV-val), a parasztság gondozása és vidékszolgálat (paraszti szakmai nevelés, kapcsolat a mezőgazdasággal, vidékszolgálat), igazgatás (pénztár, leltár, eszközök, beszerzés), külön megbízott (iskolák és otthonok létesítése, rövid távú keleti bevetés), iskolázás és vezetőképzés.⁵¹

Transznisztriát a román polgári közigazgatásnak adták át, de az ifjúsági munkát illetően a Hitlerjugend alá tartozott. Axmann 1943. március 1-jei hatállyal állította fel a közvetlenül a berlini Keleti Parancsnokság alatt működő *Transznisztriai Országos Ifjúságvezetőséget*, melynek ideiglenes központját az Odessa melletti Landauban (Sirokolanovka) állították fel. Feladata volt a népi német ifjúság gondozása.⁵²

Mindenesetre a keleten végzendő ifjúsági tevékenység nagy kihívást is jelentett a Hitlerjugendnek, hiszen az itteni állapotokat nem lehetett összehasonlítani a birodalmi viszonyokkal. A BIV hivatalai viszont mindenben támogatták a keleti munkálatokat. Az alárendelt szinteken nem hoztak létre teljes törzskarokat, erre még hosszú ideig nem tartották érettnek a helyzetet. A kiindulási feltételeket jóval kedvezőtlenebbnek ítélték meg, mint ahogy 1933-ban a birodalomban nekikezdték a Hitlerjugend felépítésének, és úgy vélték: még nagyon sok időnek kell eltelnie ahhoz, hogy olyan mélyrehatóan és sokrétűen tudjanak dolgozni, mint a birodalmi Hitlerjugend esetében. Bár az áttelepítések révén a helyzet akár még javulhat is. Mindenhol HJ- és BDM-vezetők kis csoportja próbálta megvetni a „modern ifjúságnevelés” alapjait. Elsődleges feladatként jelentkezett a német ifjúság összefogása és vezetése. Emellett a kijelölt HJ-vezetők feladata volt minden egyéb ifjúsági kérdés intézése, különösen az ifjúsági szervezetek felügyelete, alapításuk és feloszlásuk, jogállásuk tisztázása, az ifjúsági szervezetek bevetése különleges feladatokra, valamint az ifjúságvédelem.⁵³

1943-ban rendezett HJ-tevékenységről a Keleti Vidék teljes területén nem lehetett beszélni. Észtországban 30 fiút és lányt fogtak össze, Lettországban

50 BArch NS 28/47. 63. Lüer an die Bezirksstelle Estland und Bezirksstelle Lettland, Riga, 1. Juni 1943.; BArch NS 28/46. 3. Befehlsstelle Ostland der HJ. Registraturplan.; BArch NSD 43/1. 134469–134470. Jugendarbeit in den besetzten Ostgebieten. Reichsbefehl 18/42 K, 2. September 1942.

51 BArch NS 28/46. 12. Arbeitsverteilungsplan. HJ-Bezirksstelle Litauen, April 1943.

52 BArch NSD 43/1. Landesjugendführung Transnistrien. Reichsbefehl 10/43 K, 13. März 1943.; Die Jugendarbeit in den besetzten Ostgebieten. Das Junge Deutschland 1943. 4. sz. 89–91.; BArch NS 28/47. 80.

53 Die Jugendarbeit in den besetzten Ostgebieten. Das Junge Deutschland 1943. 4. sz. 89–91.; Bearbeitung von Jugendangelegenheiten in den besetzten Ostgebieten. Das Junge Deutschland 1943. 4. sz.

400-at. A visszatelepítések miatt egyedül Litvániában volt jobb a helyzet, mivel több mint 6000 fiú és lány volt már a szervezet keretei között. A volt szovjet területeken összesen 62 ezer főt kellett volna a Hitlerjugendnek gondoznia, de a legnagyobb problémát itt is a vezetők hiánya okozta.⁵⁴ Tehát összességében a Hitlerjugend nagyon nehéz körülmények között dolgozott, nem volt megfelelő ember, személyi állománya is állandóan változott a katonai behívások miatt. A megszállt keleti területeken még 1943-ban sem voltak adottak az ifjúsági munka feltételei.

Axmann e szükséghelyzet mielőbbi megszüntetése érdekében 1943 februárjában elrendelte, hogy a keleti kerületek segítésére a birodalmi HJ-területek létesítsenek *partnerségi kapcsolatokat* (Patenschaft). Litvánia számára Szászországot (területvezetőség és az Adolf Hitler Iskola [AHS] Pirna), illetve Pomerániát jelölték ki (területvezetőség). Fehéroroszország számára Alsó-Szászországot (területvezetőség), illetve Hessen–Nassaut (területvezetőség). Ukrajnán belül a Volhínia–Podólia kerületnek a Szudéta-vidéket (területvezetőség); Zsitomirnak Türingiát (területvezetőség és AHS Blankenhain), illetve Sziléziát (területvezetőség és az AHS Alsó-Szilézia); Kijevnek Ruhr–Alsó-Rajná (területvezetőség), Köln–Aachent (területvezetőség és AHS Königswinter), valamint Düsseldorfot (területvezetőség); Nyikolajevnek Kelet-Poroszországot (területvezetőség és Tanárképző Iskola Michlsack), Közép-Elbát (területvezetőség); Dnyepropetrovszknak pedig Baden/Elzászt (területvezetőség) és Württemberget (területvezetőség). A csernyigovi kerület népi német csoportja számára az esetleges további áttelepítésig a HJ Északi Vidék területét jelölték ki partnerül. Transznisztria számára pedig Svábföldet (területvezetőség és AHS Sonthofen), Nyugati Vidéket (területvezetőség és AHS Finslingen), illetve Felföldet (területvezetőség). E rendelet kiegészítéseként 1943 nyarán Volhínia számára kijelölték még Brandenburgot (területvezetőség) is. Hasonlóképpen partnerségi kapcsolatra jelölték ki a BDM háztartási iskoláit is. E partnerségi kapcsolatok keretében rádiókészülékek, könyvek, sportszerek, iskolai taneszközök, egyéb munkaeszközök kerültek a keleti területekre.⁵⁵ (Lásd a 119. oldalon lévő színes térképen!)

A még katonai igazgatás alatt álló területeken is a Hitlerjugend szervezte az ifjúsági munkát, különösen „a német vér összefogását”.

Keleti Vidék

A Baltikum meghódításával az egykori litvániai népi németeket visszatelepítették a birodalmi területekről. Ezt követően ezeken a területeken újra meg kellett szer-

54 BArch NS 28/48. 13. HJ-Bezirksstelle Litauen an den Chef der Befehlsstelle Ostland, Obergebietsführer Lüer, Kauen 27. September 1943.; BArch NS 28/49. 6. Lüer, Rundschreiben 1, Riga, 26. Januar 1942.

55 BArch NSD 43/1. Betreuung der volksdeutschen Jugend in den besetzten Ostgebieten durch Patenschaften der Hitler-Jugend. Reichsbefehl 8/43 K, 25. Februar 1943.; BArch NSD 43/1. Betreuung der volksdeutschen Jugend in den besetzten Ostgebieten durch Patenschaften der Hitler-Jugend. Reichsbefehl 22/43 K, 7. Juni 1943.; *Rüdiger, J.*: Die Hitlerjugend Selbstverständnis i. m. 285.

vezni a Hitlerjugendet. A munka Litvániában 1942 tavaszán indult meg. Litvániában a wilkowischkeni (Vilkaviškis), a schakeni (Šakiai), a tauroggeni (Tauragė, a raseini (Raseiniai) és a mariampoli (Marijampolė) járásokban működött a Hitlerjugend. A feltételek sok esetben kedvezőtlenek voltak, mivel az egyes HJ-csoportoknak túl nagy területről kellett a tagokat összefogni. Az általános problémákon kívül az áttelepülő ifjakat ruházatuk és lábbelijük hiányos volta, valamint a lakótér elégtelensége mellett a tifusz is sújtotta. Egyenruhája a tagok mindössze 30 százalékának volt. A szolgálatban mutatott teljesítmény pedig nagyon eltérő volt.⁵⁶

Litvániában a visszatelepülő táborokban a vezető pozíciókat a birodalmi Hitlerjugend tagjai töltötték be, míg az alsóbb vezetőket itt is a litvániai német ifjúság soraiból választották ki. A táborokban jól össze lehetett tartani az ifjúságot, a végleges helyre településkor azonban a táborokban kialakult egységek felbomlottak, így az új területeken újra előlről kellett kezdeni a szervezést. A feltételek itt is nagyon szűkösek voltak, HJ-otthon például többnyire nem volt, így az iskolák töltötték be ezt a funkciót is. A Hitlerjugend a litvániai német ifjúság gondozására és németiségének megszilárdítására minden járásban főállású HJ- és BDM-vezetők alkalmazását tartotta szükségesnek. Az adott helyzetben erre azonban nem volt lehetőség. A BDM-részéről viszont volt némi kapacitás egy-egy vezető kiküldésére, 1942 októberében egy járásban már működött is a BDM-vezető. A minisztérium ifjúsági osztályának nyolc részlege közül is hetet BDM-lány látott el. Megpróbáltak az egyes otthonok felszerelésével, könyvek eljuttatásával, és amennyire a lehetőségek engedték, az ifjúság egyenruhával való ellátásával is. A BDM-iskolasegítőkre hárult az iskolák működtetése, akiket egyúttal BDM-alvezetőként is alkalmaztak. 1943 tavaszára a szolgálat már állandóbb jelleget öltött, de a vezetők képzettsége és a felszereltség továbbra is hiányosnak mutatkozott.⁵⁷

A litván ifjúsággal meglehetősen feszült volt a viszony, ami a múltbéli ellenszenv mellett abból következett, hogy a litvánok nem kaptak választ arra, mikor engedélyezik a litván ifjúsági szervezet felállítását. A Hitlerjugend azonban – az általános politikai helyzetre tekintettel – ezt egyelőre nem tartotta lehetségesnek. A Hitlerjugend szerint a litván ifjúság nem egy alkalommal zaklatta és szidalmazta a szervezet tagjait. Mindezt az általános közhangulatra vezették vissza, mivel a litvánok általában ellenszenvvel fogadták a németek visszatelepülését, ugyanis emiatt őket is gyakran más lakásokba költöztették.⁵⁸

56 BArch NS 28/49. 23. Rundschreiben 5 (Lüer), 28. April 1942; BArch NS 28/47. 44. Ria Penke Gebietsmädführerin an Rüdiger, Riga 27. Oktober 1942.; BArch NS 28/50. 9–14. Bezirksstelle Litauen an die Befehlsstelle Ostland, Kauen, 8. Januar 1943.

57 BArch NS 28/51. 7. HJ in Litauen, Bericht, Riga, 9. Oktober 1942; BArch NS 28/46. 12. Arbeitsverteilungsplan. HJ-Bezirksstelle Litauen, April 1943; BArch NS 28/51. 7. HJ in Litauen, Bericht, Riga, 9. Oktober 1942.; BArch NS 28/51. 13. Bezirksstelle Litauen an die Befehlsstelle Ostland, Tätigkeitsbericht Februar–März 1943, Kauen, 3. Februar 1943.

58 BArch NS 28/51. 18. Bezirksstelle Litauen an die Befehlsstelle Ostland, Tätigkeitsbericht Dezember 1942–Januar 1943, Kauen, 5. April 1943.; BArch NS 28/51. 21. Bezirksstelle Litauen an die Befehlsstelle Ostland, Tätigkeitsbericht Februar–März 1943, Kauen, 3. Februar 1943.

A Hitlerjugend vállalta az ifjúság szakmai felkészítését is, ami leginkább a szakmai képzési lehetőségek megteremtésében mutatkozott meg. Német megítélés szerint nehezítette a visszatelepülők helyzetét, hogy a korábbi rossz iskolai körülmények miatt általános képzettségi szintjük elmaradt a litvánokétól. Emiatt tanárképző intézet, gyermekgondozói iskolák stb. létesítését tervezték. Célul tűzték ki a vidékiszolgálat és az ahhoz kapcsolódó tangazdaságok felállítását is. Tanműhelyek is nyíltak.⁵⁹

A nehéz feltételek ellenére 1943-ra nyilvánvalóan Litvánia lett a Hitlerjugend keleti tevékenységének legsikeresebb területe. A különböző vezetőképző tábortok, a BDM „Hit és Szépség” Tagozatának felállítása és működése, a szabadságos és sebesült katonák gondozása, a birodalmi sportverseny lebonyolítása stb. mind arról tanúskodtak, hogy itt sikerült a leginkább megvalósítani a birodalmi Hitlerjugend gyakorlatát. Litvániában volt egyedül példa a több mint 100, sőt adott esetben több mint 200 fős tábortokra is. Itt is akadozott viszont a testi nevelés, emiatt ösztönzésképpen a BIV több sportünnepély és -verseny megtartását szorgalmazta. 1943 őszén a Hitlerjugend téli tábortai mellett megtartották az első védfelkészítő tábort is, amelyen 21 fiú vett részt, s az eredmények elégedettségre adtak okot. Így 1943. október 1-jén itt is elérkezettnek látták az időt a kötelező ifjúsági szolgálat bevezetésére.⁶⁰

Lettországból 1943 decemberében körülbelül 350 fős volt a tagság. 1943-tól viszont már csaknem minden területen, így Lettországból is csökkenő létszámok mutatkoztak. Lettországból viszont jóval előrébb haladtak a lett ifjúság megszervezésében, ugyanis itt a német és a lett ifjúság viszonya teljesen semleges volt. A lett ifjúsági szervezet felállításáról szóló hír 1942. június 13-án jelent meg a *Deutsche Zeitung im Ostland* nevű lapban. A lett ifjúsági szervezet vezetői olykor



59 BArch NS 28/51. 30. Bezirksstelle Litauen Arbeitsbericht für die Zeit Januar bis 1. April 1943. Soziale Arbeit.

60 BArch NS 28/55. 430–433.; BArch NS 28/51. 35–39. Bezirksstelle Litauen. Tätigkeitsbericht April–Mai 1943, Kauen 25. Juni 1943.; BArch NS 28/49. 48. Rundschreiben 3/43, Riga, 9. Juni 1943.; BArch NS 28/56. 20. Aufstellung der Sommerlager der Bezirksstelle Litauen.; BArch NS 28/51. 101–102. Bezirksstelle Litauen. Tätigkeitsbericht August–September 1943, Kauen, 18. Oktober 1943.; BArch NS 28/51. 105–108. Bezirksstelle Litauen. Tätigkeitsbericht Oktober–November 1943, Kauen, 7. Dezember 1943.

a Német Ifjúság-szolgálaton is részt vettek, ami azonban nem lehetett állandó jellegű kapcsolat, mert 1943 augusztusában a tevékenységi jelentés már arról számolt be, hogy semmiféle kapcsolat nem áll fenn a két szervezet között. A Hitlerjugend működésében Lettországon is elsősorban a JM és a BDM ért el eredményeket.⁶¹

Észtországban 1942 végére, ha kis létszámmal is, de minden HJ-egység dolgozott, valamint megkezdte működését a BDM „Hit és Szépség” Tagozata is. Revalban működött a legnagyobb HJ-állomáshely, körülbelül 70 taggal, ráadásul a többség nem is volt német származású. Ezenkívül csak néhány HJ-tag volt igazolható, Nömmében (Nömmе) létesült például egy 9 fős állomáshely. A tagok általában a helyi német iskola diákjai voltak. A BDM viszont jobbára csak az éppen kötelező évkort teljesítő lányokból állt, akik a szolgálat letelte után ismét elhagyták Észtországot.⁶²

Észtországban is megrendezték a birodalmi sportversenyt, a nyári táborokat és a vezetőképző táborokat. A sporteredmények végig nagyon alacsony szinten maradtak. A táborok alacsony létszáma a jól bevált gyakorlat lehetséges revízióját is felvetette, így például a tízéves lányok bevonását a táborozásokba, akiket általában még nem részesítettek tábori nevelésben. Lehetőségként az is felmerült, hogy az alacsony létszám miatt inkább a lettországi táborokba küldjék a fiatalokat. 1943 januárjában pedig már javában folyt az észti ifjúság szervezése. 1943 nyarán Hapsalban (Haapsalu) 44 résztvevővel megrendezték az első német–észti szabadidős tábort, amelyet a nehézségek ellenére sikeresnek tekintettek. Vagyis itt is mutatkozott bizonyos partnerség a két nép ifjúságai között.⁶³

A balti ifjúságot nemsokára a Hitlerjugend különleges háborús feladataiba is be kívánták vonni, így elsődlegesen a vidékszolgálatba. Litvániában erre a munkára csak a németek jöhettek szóba, de az észti és a lett ifjúságot szívesen látták, ami így tulajdonképpen egy „nagygermán” vidékszolgálat felépítéséhez vezetett. 1944-ben a fiatal generációnak az aratás miatt le kellett mondania a teljes nyári szünetről, s még a dolgozó ifjúságnak is részt kellett vennie az aratási munkákban. A védfelkészítés mellett fontolóra vették az észti és lett fiatalok légvédelmi kiegészítő szolgálatosként (Lufwaffenhelfer) és légvédelmi ágyúk melletti kiegészítő személyzetként való alkalmazását is. A védfelkészítő táborok esetében azonban nehézséget jelentett Axmann ragaszkodása ahhoz az elvhez, hogy védfelkészítő táborokat csak a birodalom területén lehet tartani. Emiatt az észti és lett ifjak számára Ke-

61 BArch NS 28/50. 94.; BArch NS 28/49 27.; BArch NS 28/52. 30. Bezirksstelle Lettland, Tätigkeitsbericht, 31. März 1943.; BArch NS 28/52. 46. Bezirksstelle Lettland, Tätigkeitsbericht, 1. August 1943.

62 BArch NS 28/50. 75., 82. Bezirksstelle Estland an Lüer, Reval, 12. Januar 1943.; BArch NS 28/52. 12. Bezirksstelle Estland Tätigkeitsbericht Oktober–November 1943.; BArch NS 28/61. 55. Bezirksstelle Estland an die Befehlsstelle Ostland, Reval, 17. Mai 1943.; BArch NS 28/52. 1. Bezirksstelle Estland an die Befehlsstelle Ostland, Reval, 27. Januar 1943.

63 BArch NS 28/56. 3. Bezirksstelle Estland an die Mädelführerin der Befehlsstelle Ostland, Reval, 30. Januar 1943; BArch NS 28/52. 9. Bezirksstelle Estland Tätigkeitsbericht Juni–Juli 1943.; BArch NS 28/72. 11. Die Organisation der Jugend. Revaler Zeitung, 3. Januar 1943.; Jugendorganisationen im Ostland. Das Junge Deutschland 1942. 9. sz. 253.; Der Jugendaustausch mit dem Osten. Das Junge Deutschland. 1943. 4. sz. 99–102.

let-Poroszországot és a Szudéta-vidéket vették számításba a védfelkészítő táborok színhelyeként.⁶⁴ 1943 novemberében az első száz lett fiú elutazott a kelet-poroszországi Schippenbeil táborába, s a lelkesedés annyira nagy volt e tábort illetően, hogy száz jelentkezést el is kellett utasítani. Ezt követően ténylegesen felmerült, hogy az így felkészített fiatalokat a légierő és a légvédelmi ágyúk kiegészítő személyzeteként vessék be a birodalmi területeken, mivel keleten ilyen igény nem mutatkozott. Berlinben 1944 tavaszán már arra gondoltak, hogy szükség esetén, a haza érdekében akár a teljes 15–17 éves korosztályt mozgósítani lehetne, vagyis mintegy 12–20 ezer gyereket. A légierő is nagyon szívesen látta volna e terv megvalósulását, mivel ezáltal körülbelül 2000 katonát szabadíthatott volna fel a frontharcokra.⁶⁵

1944-ben a védfelkészítő táborok már havi rendszerességgel zajlottak, így 1945-re a teljes 1925–1926-os évfárat előkatonai felkészítését be akarták fejezni. Hasonlóképpen zajlottak a légvédelmi kiképző tanfolyamok, a repeszgránátok ellen védő légvédelmi árkok kialakítása és a sebesültek gondozása. A fiúk esetében az 1944-es év itt is az önkéntesség és a totális harci bevetés jegyében telt. A 17. születésnap után elvárták a fiúktól az önkéntes jelentkezést a Waffen-SS vagy a Wehrmacht kötelékébe.⁶⁶

A megszállt keleti területek közül csak a baltikumi területeken működött olyan Hitlerjugend, amely mind a birodalmi német, mind pedig a népi német fiatalokat magában egyesítette. A többi területen a birodalmi Hitlerjugend vezetése alatt és annak mintájára Német Ifjúságokat állítottak fel, így Fehéroroszországban (Deutsche Jugend Weißruthenien), Ukrajnában (Deutsche Jugend Ukraine) és Transznisztriában (Deutsche Jugend Transnistrien). E szervezeteknek kötelezően tagja volt minden német fiú 10–18, illetve minden német lány 10–21 éves kor között. Szervezetileg minden olyan falu és város egy egységet alkotott, amelyben népi németek laktak. A területi struktúra kialakítása a taglétszámok további fejlődésének függvénye volt, így az egyelőre csak felső szinten alakult ki. Az egyenruha megegyezett a Hitlerjugend egyenruhájával, csak a karon viselt háromszög (Armdreieck) utalt a területi hovatartozásra. A Német Ifjúságok célja e németiség népiségének megszilárdítása, testi, szellemi és jellembeli képzése volt a nemzeti-szocializmus szellemében. Ezekon a területeken is megteremtették a vezetőképzés feltételeit: minden népi német ifjú négyhetes táborozáson vett részt, ahonnan a kiválasztottakat vezetőképző táborokba, illetve a birodalomba küldték. Gondot fordítottak a szakmai képzésre is, ami ezeken a területeken elsősorban a paraszti életmódra nevelést jelentette, a lányoknál pedig a háztartási ismereteket. Ezzel kívánták megvetni annak az alapját, hogy a korábbi kollektív paraszti gazdálkodást

64 BArch NS 28/61. 7. Befehlsstelle Ostland (Lüer) an den Chef des Amtes Bauerntum und Landdienst der RJF; BArch NS 28/73. 23. Totaler Kriegseinsatz der Jugend. Kauener Zeitung, 4. April 1944.; BArch NS 28/58. 2. Der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete an den Reichskommissar für Ostland, an Lüer, Geheim, Berlin, 13. März 1944.; BArch NS 28/58. 3. NSDAP Landesstelle Ostland der HJ, an den Leiter der Dienststelle Osten der RJF (Nickel), Riga, 23. März 1944.

65 BArch NS 28/58. 5–12. Nickel an Lüer, Berlin, 4. April 1944.

66 BArch NS 28/73. 23. Totaler Kriegseinsatz der Jugend. Kauener Zeitung, 4. April 1944.

felváltta az egyéni gazdaságok rendszere.⁶⁷ Fehéroroszországban 1942 végén hatvan 14–18 éves fiú, hetven 10–14 éves fiú, húsz lány és harminc ifjúlány volt.⁶⁸

Ukrajna

Az Ukrajnai Parancsnokság központja Rovnóban volt. Az ifjúsági munka irányítása az NSDAP Ukrajnai Országos Vezetőségének és kerületi vezetőségeinek (Bezirksleitung) ifjúsági vezetőinek kezében volt, akik emellett tiszteletbeli funkcióként a birodalmi megbízott és a főmegbízottak mellett is elláttak feladatokat. E perszonálunió alapuló struktúra kiépítését a területi megbízottak stábjaival (Gebietskomissar) az erre vonatkozó 1943. április 1-jén kiadott rendelet szabályozta. Az ifjúsági vezetők mellett a birodalmi és főmegbízotti szinteken leányreferenseket is alkalmaztak. E struktúra kiépítése azonban meglehetősen akadozott, mivel a Keleti Ügyek Birodalmi Minisztériumában sok ellenlábasra volt a Hitlerjugendnek, akik akadályozni kívánták ezt a folyamatot.⁶⁹

Kapcsolatok a Birodalommal

A kelet–nyugati ifjúsági csere keretében 1942 nyarán egy 85 fős csoport érkezett a berlini Adolf Hitler Iskolából Észtországba, majd Lettországra és onnan Litvániába, míg két kisebb, húszfős csoport Zsitomirt, Kijevet és Transznisztríát kereste fel. Ezeknek az úgynevezett bevetési csoportoknak (Einsatzgruppe) a feladata abban állt, hogy „*dalban, szóban és zenében elhozzák a haza üdvözlését*” az itt élő németekhez. A polgári lakosság mellett felkeresték a sebesült katonákat is. 1942 augusztusában a kelet-poroszországi mehlsacki tanárképző 110 növendéke hat hétre Nyikolajevbe látogatott, útjuk végén 10 népi német táborozáson is részt vettek. E négy bevetési csoport összesen 486 rendezvényt tartott. 19 csapatgondozást teljesítettek, 18 kórházlátogatást tettek, 19 rendezvényt szerveztek a polgári igazgatás alatt álló területek birodalmi németjei számára, 169 rendezvényt pedig a népi németeknek. 10 megemlékezést tartottak a hősök tiszteletére, valamint 12 reggeli ünnepséget. 65 sportbemutató is szerepelt a programban, továbbá 66 faluest, 65 zenei bemutató, 20 népszínmű-előadás, 8 propaganda-felvonulás és 5 bábszínházi előadás. E HJ-csoportok rendezvényeinek látogatottsága is jelentős volt, hiszen a résztvevők száma majdnem elérte a 200 ezret. A népi német táborokból kiválasztott legjobb tízfős csoportja a birodalomba utazhatott, ahol egy ideig családoknál vendégeskedtek, majd ismét egy csoportban egyesülve Mehlsackba és Berlinbe utaztak, ahol Möckel, a BIV

67 Volksdeutsche Jugend im Aufbau. Das Junge Deutschland 1943. 4. sz. 91–96.

68 BArch NS 28/50. 63. Organisationsbericht Weissruthenien, Minsk, 12. Januar 1943.; BArch NS 286/56.

5. Bezirksstelle Weissruthenien an die Mädelführerin der Befehlsstelle Ostland, Minsk, 31. Januar 1943.

69 BArch NS 28/47. 80.; BArch NS 28/47. 61. Abschrift. Zentralblatt des Reichskommissars für die Ukraine, Behördliche Jugendarbeit. 267.; BArch NS 28/49. 15–16. Rundschreiben 3 (Lüer), 17. März 1942.

törzsvezetője, Axmann helyettese is fogadta őket. Fehéroroszországból egy 30 fős népi német csoport utazott Németországba és négyhetes tanfolyamon vett részt a Volkswagen-műveknél. A többségükben egykori volgai németek családjai-ból származó fiatalok látogatást tettek Berlinben is.⁷⁰

A helyi német gyerekek leginkább Németországban töltötték a nyarat táborozásokon. 1943-ra még nagyobb számban kívántak gyermekeket táborokba küldeni, tervezték az ifjak birodalomba küldését szakmai, illetve ifjúsági képzésre is. Más nemzetiségű gyermekeket is be akartak vonni a németországi utazásokba. Az észtlét és lett ifjúság számára kis csoportokban a Hitlerjugend nagyobb rendezvények és nyári táborok felkeresését helyezte kilátásba. Az egyes vezetőket tanfolyamokra és szakmai képzésekre küldték. Biztosítani kívánták a birodalmi HJ-, AHS- és tanárképző intézetek látogatásait is a keleti területekre.⁷¹

1942-ben egy csoport észtlét ifjúsági vezető látogatott Németországba, hogy megismerje a HJ létesítményeit, és tapasztalatokat szerezzen saját szervezete felépítéséhez. 1942 augusztusában és szeptemberében 30 észtlét ifjú, 10 lány és 21 fiú érkezett így a birodalomba. Berlin meglátogatása után három hetet allgäui és sväbföldi KLV-táborokban töltöttek. 1942 októberében észtlét és lett ifjúsági vezetők jártak németországi utazáson, ahol a Hitlerjugend rendezvényein és egyhetes tanfolyamon vettek részt, amelyen bemutatták nekik a német ifjúsági munkát. Az Adolf Hitler Iskolák színjatszó csoportjai 1942 nyarán Litvániát, Lettországot, Észtlétországot is felkeresték, Ukrajnában pedig a kijevi, dnyepropetrovszki és nyikolajevi területekre, illetve Transznisztria népi német területeire látogattak el.⁷²

A lett lányvezetők részére 1943 augusztusában két és fél hetes kelet-porosországi utat terveztek, amit indokolt az is, hogy az észtlét lányvezetők hasonló korábbi útja teljes sikert hozott. Az észtlét lányvezetők 1943. szeptember 26–október 17. között a BDM potsdami birodalmi vezetőképző iskolájában a BIV Külügyi és Népiségi Hivatalának szervezésében vettek részt tanfolyamon. A potsdami észtlét tanfolyamot követően október 24. és november 11. között a lett lányvezetőknek terveztek hasonló tanfolyamot. A helyi BDM-vezetők hasznosabbnak tartották, ha ezeket a lányokat nem zárt csoportokban küldik tanfolyamra, hanem a szokványos német tanfolyamokra osztják be őket, ahogy azt a lett ifjúság vezetőivel is tették.⁷³

70 Der Jugendaustausch mit dem Osten. Das Junge Deutschland 1943. 4. sz. 99–102.

71 BArch NS 28/51. 2.; BArch NS 28/51. 4. Arbeitsplan Oktober 1942.; Der Jugendaustausch mit dem Osten. Das Junge Deutschland. 1943. 4. sz. 99–102.

72 BArch NS 28/72. 11. Die Organisation der Jugend. Revaler Zeitung, 3. Januar 1943.; Jugendorganisationen im Ostland. Das Junge Deutschland 1942. 9. sz. 253.; Der Jugendaustausch mit dem Osten. Das Junge Deutschland 1943 4. sz. 99–102.; Die Hitler-Jugend und die besetzten Ostgebiete i. m. 9–10.

73 BArch NS 28/72. 24. Mädführerin der Befehlsstelle Osten an die Mädführerin der HJ-Bezirksstelle Estland, 20. Mai 1943; BArch NS 28/72. 26. Befehlsstelle Ostland der HJ an die Befehlsstelle Osten der HJ, Riga, 24. Mai 1943; BArch NS 28/72. 31. Lier an Penke (Mädführer der Befehlsstelle Ostland), Riga, 6. Juni 1943; BArch NS 5/VI/427. 197. Adolf Hitler-Schüler am Schwarzen Meer. Völkischer Beobachter (Berliner Ausgabe), 4. Dezember 1942.

Míg Romániáig viszonylag könnyedén megoldották a népi németek birodalmi gondozását, az ukrajnai németiséget csak nagy ritkán keresték fel Németországból. 1942-ben egy sajtójelentés szerint a sonthofeni és a crössinseei AHS diákjai teljesítettek külön bevetést a Fekete-tenger partján, ahol az iskolákban és óvodákban a népi német gyerekeknek meséltek Németországról és sportdelutánok keretében bevezették őket a testgyakorlásba.⁷⁴

A háború alakulása a keleti területeken csupán kétéves munkát tett lehetővé, mivel 1944 márciusában Észtországot kiürítették, így a Hitlerjugend itt befejezte tevékenységét. 1944 áprilisában már a rigai iskolák 50 fős gyermekállományát is evakuálták, először a rigai strandra (20 kilométerre a várostól), ahol tulajdonképpen egy KLV-tábort rendeztek be. Itt 1944 júniusában már 600 gyermek lakott, akiknek egészségi állapota olyannyira leromlott, hogy 10%-uk kórházi ellátásra szorult. A kitelepítés a lett ifjúságra is kiterjedt, mivel Rigában áprilisban minden lett iskolát evakuáltak, minden fiatal vidékre küldtek. Ez elégségesnek bizonyult a légi fenyegetettség ellen, komolyabb katonai veszély esetén a birodalomba való visszatelepítést irányozták elő. A körülmények ellenére 1944 júniusában még mindig megrendezték a birodalmi sportversenyt Rigában. 1944 júliusában a rigai és kaueni KLV-táborokat Danzig–Nyugat-Poroszországba helyezték át. Litvániában 1944 júliusában kezdték el evakuálni az iskolákat, itt azonban már nem lehetett átmeneti megoldásként vidékre vinni a 80%-ban birodalmi német gyerekeket, hanem mindjárt a birodalomba küldték őket. Itt is Danzig–Nyugat-Poroszországban való elhelyezéssel számoltak.⁷⁵

* * *

A jelenleg hozzáférhető hiányos, a jövőben remélhetőleg helyi és oroszországi forrásokkal bővíthető német forrásállomány alapján is egyértelművé válik, hogy a Hitlerjugend működése és szervezatként való tevékenysége az elfoglalt keleti területeken ugyanolyan nélkülözhetetlen volt Németország háborús céljainak megvalósításához, mint a régi birodalmi részekben szinte már tökélyre fejlesztett háborús segélyszolgálat. A Hitlerjugend keleti bevetése egyrészt kényszerűségből adódott, hiszen ezáltal emberi erőforrásokat lehetett megtakarítani a háborúban, másrészt az új területeknek a nemzetiszocialista ideológia alapján történő újraneépítése csakis akkor lehetett eredményes, ha az időközben németiségükben

74 BArch NS 28/72. 24. Mädelführerin der Befehlsstelle Osten an die Mädelführerin der HJ-Bezirksstelle Ostland, 20. Mai 1943.; BArch NS 28/72. 26. Befehlsstelle Ostland der HJ an die Befehlsstelle Osten der HJ, Riga, 24. Mai 1943.; BArch NS 28/72. 31. Lüer an Penke (Mädelführer der Befehlsstelle Ostland), Riga, 6. Juni 1943.; BArch NS 5/VI/427. 197. Adolf Hitler-Schüler am Schwarzen Meer. Völkischer Beobachter (Berliner Ausgabe), 4. Dezember 1942.

75 BArch NS 28/50. 8. Lüer an den NSDAP Arbeitsbereich Osten und die Reichsleitung, 22. März 1944.; BArch NS 28/62. 15. Befehlsstelle Ostland an den Verwaltungschef der HJ, Hauptabteilung II-KLV, Riga, 15. April 1944.; BArch NS 28/63. 5. Der KLV-Beauftragte für gesundheitliche Betreuung im Ostland an Lüer, Riga, 3. Juni 1944.; BArch NS 28/65. 4. Lüer an Landsleiter der NSDAP (Gaulleiter Lohse), Riga, 20. März 1944.; BArch NS 28/65. 43. Lüer, Reichssportwettkampf, Riga, 22. Mai 1944.; BArch NS 28/65. 63. KLV, Riga, 6. Juli 1944.; BArch NS 28/66. 7. NSDAP-Landesleitung Ostland, Hauptarbeitsgebiet Volkswirtschaft, Riga, 12. Juni 1944.

„megfakult” helyi és a „Haza a birodalomba” akció keretében odatelepített népi németeket fiatal korban regermanizálják.

A Hitlerjugendnek e „magasztos” célok megvalósítása érdekében azonban komoly erőfeszítéseket kellett tennie, hiszen a háborúban krónikussá váló vezető- és emberhiány következtében a keleten végzett tevékenység sohasem lehetett igazán hatékony, a több tízezer lány közreműködése nélkül pedig egyenesen kudarcba fulladt volna. Ezért elsőrangú kérdés volt, hogy a gondozásba vett helyi és áttelepülő németsegen belül milyen gyorsan és mekkora számban tudnak a későbbi munkára alkalmas vezetőket kiképezni.

A Hitlerjugend feladata kettős volt a keleti területeken. Egyrészt vállalkozott az áttelepülttáborokban végleges letelepítésükre váró, mintegy kilencszázezer népi németiség ifjainak táborigazgatására. Ennek keretében vállalta az ifjúság világnézeti, testi nevelését, iskolai és nyelvi képzését, illetve szabadidős tevékenységek biztosítását, másrészt ezzel párhuzamosan megkezdte az újonnan megszerzett területeken saját szervezetének kiépítését, amit először a már helyben lévő német etnikumú lakosságra alapozott, majd az így létrejövő struktúrába beleillesztette az áttelepülttáborokban előzetes felkészítésen átesett népi német fiatalokat. Nekik együttesen a birodalomból kölcsönzött vezetők irányításával kellett megvetniük az „örökös birodalom” alapjait, s egyúttal maguknak is készen kellett állniuk a háború által támasztott követelmények teljesítésére.

Bár e tevékenység nyomán a németek által sűrűbben lakott területeken viszonylag hamar, már 1940-ben sikerült bevezetni az ifjúsági szolgálati kötelezettséget, az óbirodalmi szintet sem szervezetségben, sem a munka hatékonyságában soha nem sikerült elérni. Leghatékonyabbnak a Lengyelországtól megszerzett és közvetlenül a birodalomhoz csatolt területeken bizonyult a Hitlerjugend tevékenysége, s még a Baltikumban is elfogadható szintet ért el, de az úgynevezett megszállt keleti területeken inkább már csak példaként szolgált. Itt a háború ellenére viszonylag élénk birodalmi kapcsolatok sem igen tudtak segíteni.

Emellett a Hitlerjugend rajta tartotta a szemét a nem német ifjúsági kezdeményezéseken, de ezeket a „faji rokonság” alapján csak a Baltikumban támogatta. A balti ifjakat szervezeti téren a Hitlerjugend által kínált minta elfogadására sarkallta, befolyás alatt tartásukat, Németországhoz kötődésüket, a német vezető szerep elismerését birodalmi HJ-csoportok látogatásával, illetve a balti ifjúság birodalmi látogatásával akarták biztosítani.

1944-től a közeledő frontok azonban már ezt az összességében nem lebecsülendő, de a pár éves időintervallum miatt eredményeket még csak szerény mértékben felvonultató tevékenységet is lehetetlenné tették, s a Hitlerjugend az NSDAP-val együtt már leginkább a német lakosság evakuálásával volt elfoglalva.

ZSOLT VITÁRI
THE ROLE OF THE HITLER-YOUTH IN ORGANIZING
THE EASTERN 'LEBENSRAUM'

Annexation of the eastern German 'Lebensraum' was not the only challenge the National Socialist ideology had to face with. As the degree of population increase did not meet Hitler's expectations, peopling of the occupied living space run into considerable difficulties. However, according to the Generalplan Ost (Master Plan East), Germans intended to 'repopulate' every territory expanding to the Ural Mountains between 1940 and 1942. Due to this fact, the re-Germanization of former Polish regions was planned with those ethnic groups who had been living in the eastern countries of Europe. In the course of the Second World War, the supply and the integration of people who had been settled to the "motherland in the Reich" ("Heim ins Reich") could have been unimaginable without the assistance of the Hitler-Youth. During the "Eastern Mission" (Osteinsatz), this paramilitary organization supplied German adolescents, who had been waiting to be settled. Young Germans received not only ideological and school education but also language instruction. Furthermore, the Hitler-Youth began establishing its own organization, which turned out to be an essential condition for the integration and National Socialist indoctrination of those adolescents who had left the camps.